

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет права, публічного управління та національної безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Загорівської Тетяни Петрівни

УДК 159.923

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Психологічний аналіз образу харизматичної особистості у свідомості
сучасної студентської молоді
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра психології.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Т.П. Загорівська

Керівник роботи:

Гречуха Ірина Анатоліївна

доктор філософії (спеціальність

«Психологія»), доцент кафедри психології

Житомир – 2023

Висновок кафедри _____
за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри
№ _____ від «___» _____ 20__ року

Завідувач кафедри

_____
(науковий ступінь, вчене звання)   (підпис)   (науковий ступінь, вчене звання)

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти

_____ захистив (ла)
(прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____
за шкалою ECTS _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____
(науковий ступінь, вчене звання)   (підпис)   (прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Загорівська Т.П. Психологічний аналіз образу харизматичної особистості у свідомості сучасної студентської молоді. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 «Психологія», ОПП «Практична психологія». – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню психологічного феномену харизматичності. На основі аналізу наукових джерел поняття харизматичності розкрито як властивість особистості, як соціальний феномен та у якості когнітивного конструкту.

Визначено, що є декілька поглядів на етіологію харизматичності. З одного боку, вона є формою реалізації волі особистості, наділеної винятковими природженими рисами або набутими внаслідок тренування і розвитку необхідних здібностей (персоналізована харизма). З іншого боку, героїчна особистість детермінується соціальними обставинами (соціалізована харизма).

Було з'ясовано, що джерелами впливу є архетипові уявлення суспільства, соціально-економічна ситуація соціуму та рівень його культури, незалежності та критичності мислення, розвиток медіа-індустрії та ідеї, що транслюються у ЗМІ й кіномистецтві, індивідуальні очікування членів групи, досвід її взаємодії з лідером, особливості інтра- та інтеріндивідної системи харизматичної особистості.

На основі отриманих результатів нами створено корекційну програму з розвитку харизматичних властивостей особистості.

Ключові слова: харизматичність, харизма, харизматична особистість, молодь.

ANNOTATION

Zagorivska T.P. Psychological analysis of the image of a charismatic personality in the minds of modern students. - Qualification work on the manuscript rights.

Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 053 «Psychology», EP «Practical Psychology». – Polissia National University, Zhytomyr, 2023.

The qualification work is devoted to the study of the psychological phenomenon of charisma. Based on the analysis of scientific sources, the concept of charisma is revealed as a personality trait, as a social phenomenon and as a cognitive construct.

It is determined that there are several views on the etiology of charisma. On the one hand, it is a form of realization of the will of an individual endowed with exceptional innate traits or acquired through training and development of the necessary abilities (personalized charisma). On the other hand, a heroic personality is determined by social circumstances (socialized charisma).

It has been found that the sources of influence are archetypal representations of society, the socio-economic situation of society and the level of its culture, independence and critical thinking, the development of the media industry and ideas broadcast in the media and cinema, individual expectations of group members, the experience of their interaction with the leader, and the peculiarities of the intra- and interindividual system of a charismatic personality.

Based on the results obtained, we created a correctional program for the development of charismatic personality traits.

Key words: charisma, charisma, charismatic personality, youth.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ХАРИЗМАТИЧНОСТІ	10
1.1. Психологічні концепції вивчення харизматичної особистості.....	10
1.2. Формування образу харизматичної особистості у просторі молоді.....	15
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ ХАРИЗМАТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСТВА	23
2.1. Методи та організація дослідження харизматичної особистості	23
2.2. Процедура дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів.....	24
Висновки до розділу 2.....	25
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ХАРИЗМАТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСТВА.....	26
3.1. Емпіричне дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів.....	26
3.2. Розробка рекомендацій з розвитку харизматичних властивостей особистості.....	33
Висновки до розділу 3.....	37
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
ДОДАТКИ.....	44

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Світова пандемія вірусу, екологічні проблеми, економічна криза та соціально-політична нестабільність покладають на громадян широке коло відповідальності та виснажують їх енергетичний ресурс, деформують духовний добробут. Харизматичні особистості здатні протистояти викликам буденності та сприяти розвитку людства, надихаючи вірою в себе та у справу, якою вони займаються. Розуміння індивідуально-психологічних особливостей особистості харизматика та його взаємодії із соціумом дозволило б визначити шляхи розвитку харизматичних властивостей індивідуума для здійснення психологічної підтримки людини у період життєвих труднощів.

Проблема харизматичності особистості вивчалася у різних сферах науки. Явище харизматичності в релігійній сфері досліджували М. Писманик, Н. Швецова. Такі вчені як Е. Шилз, У. Фрідланд, Ж. Блондель, К. Левенштейн, Ш. Айзенштадт, Н. Фреїк звернули увагу на його політичний аспект. В свою чергу, О. О. Вельдбрехт, С. О. Аліфанов, О. Р. Охременко, Ю. О. Власенко, Т. І. Малиненко виокремлюють харизматичність як особливий тип лідерства. Українські дослідники В. Титаренко, Т. Харитонова, В. Бурлачук вбачають у харизмі ціннісний потенціал і розкривають її значення для прогресу загальнолюдської культури.

Харизматична особистість є також предметом вивчення психологічної науки. З. Фрейд, А. Ватерман, Дж. Марсія, Ч. Мейджер, Н. Б. Енкельман, Дж. Ховелл та такі вітчизняні послідовники як С. Московічі, Т. В. Черепанова, Т. А. Філь, Н. В. Дмитрієва, Д. В. Фучеджи зверталися до питань психічної організації, структури ідентичності харизматичної особистості, мотивів та стратегій поведінки харизматика та учасників пасіонарних груп, типології харизми, процесів її становлення та технологій розвитку.

Проаналізувавши літературу, приходимо до висновку, що малодослідженою є проблематика ролі суспільних та індивідуальних уявлень у становленні поняття про харизматичну особистість, особливо у просторі динамічних трансформацій.

З огляду на це, обумовлюємо тему нашого дослідження: *«Психологічний аналіз образу харизматичної особистості у свідомості сучасної студентської молоді»*.

Мета дослідження – здійснити психологічний аналіз образу харизматичної особистості у свідомості студентів.

Завдання дослідження:

1. Розглянути теоретичні аспекти психологічного феномену харизматичності.

2. Здійснити підбір методів та описати процедуру дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів.

3. Проаналізувати результати дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів.

Об'єкт дослідження – психологічний феномен харизматичної особистості.

Предмет дослідження - образ харизматичної особистості у свідомості студентів.

Гіпотеза дослідження. Образ харизматичної особистості у свідомості студентів відображається як особливе поєднання певних рис особистості.

Теоретико-методологічною основою дослідження є положення про дослідження рис харизматичних лідерів здійснював і Н.Б. Енкельман, Р. Гандапас, виділення основних характеристик вмінь та здібностей А. Гантер, стратегії поведінки харизматичної особистості та тенденції до демонстрації нею повної незалежності О. Сосланд.

Методи дослідження. Використано такі *теоретичні методи*: аналіз літератури, синтез та узагальнення наукових знань; *емпіричні методи*: психодіагностичне тестування: методика діагностики міжособистісних стосунків Л. Собчик (ДМО) для виявлення закономірностей в індивідуальному стилі поведінки харизматичної особистості за суб'єктивною оцінкою осіб соціальної групи; опитувальник С. Бем із дослідження психологічної статі, що дає можливість визначити, психологічні ознаки якої статі є типовими для образу

харизматичної особистості у групі студентів; модифікований варіант методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації», направлений на діагностику соціально бажаних пріоритетів харизматичної особистості у ставленні до світу, до себе й інших людей, основ її мотивації та рівня співзвучності світогляду пасіонарної групи і лідера; авторську анкету для дослідження розуміння харизматичності сучасною молоддю та чинників формування уявлень про харизматика; *інтерпретаційні методи*: аналіз та тлумачення отриманих результатів; *методи статистично-математичної обробки даних*: описова статистика.

Наукова новизна одержаних результатів: проаналізовано образ харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів.

Практична значущість одержаних результатів передбачає розширення уявлення щодо образу харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів та побудови програми розвитку з вдосконалення своїх рис особистості, які направлені на соціум.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Положення та результати дослідження представлені для обговорення на 4 науково-практичних конференціях: XXV Міжнародній конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (Київ, Україна; 20-21 квітня 2023 року); Міжнародній мультидисциплінарній науковій інтернет-конференції «Світ наукових досліджень. Випуск 22» (м. Переворськ, Польща; 27-28 вересня 2023 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука, освіта, технології та суспільство: проблеми та перспективи» (м. Братислава, Словаччина; 12 жовтня 2023 року); науково-практичній конференції за результатами I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт факультету права, публічного управління та національної безпеки «Студентські наукові читання – 2023» (Житомир, Україна; 14 грудня 2023 року).

Публікації. Теоретичні та емпіричні результати дослідження висвітлено у 3 публікаціях:

1. Загорівська Т.П. Психологічні концепції вивчення харизматичної особистості. «Світ наукових досліджень. Випуск 22»: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна – м. Ополе, Польща, 27-28 вересня 2023 р.). Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б. С. 128-130.

2. Загорівська Т.П., Гречуха І.А. Образ харизматичної особистості у свідомості студентської молоді. *International scientific-practical conference “Science, education, technology and society: problems and prospects”*: conference proceedings (Bratislava, Slovakia, October 12, 2023). Bratislava, Slovakia: Scholarly Publisher ICSSH, 2023. P. 39-40.

3. Загорівська Т.П. Образ харизматичної особистості у просторі студентської молоді. *Студентські наукові читання-2023 : Матеріали студентської науково-практичної конференції*, 14 грудня 2023 року. Житомир: Поліський національний університет, 2023. С. 92-93.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 27 найменувань та додатків. Загальний обсяг курсової роботи складає 43 сторінок, основний зміст роботи викладено на 40 сторінках. Робота містить 5 таблиць та 1 малюнок..

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ХАРИЗМАТИЧНОСТІ

1.1. Психологічні концепції вивчення харизматичної особистості

Історія вивчення феномену харизматичності та харизматичної особистості представлена у різних підходах та категоріях і сягає доби Стародавнього Світу.

Поняття «харизма» в перекладі з грецької – «дар», «милість», іноді ще можемо зустріти як «приковувати до себе увагу». В епоху Античності зазвичай може зустріти в значенні як «дар богів». В давньогрецькій міфології харіти – це три молодші богині краси і витонченості. Вони втілювали в собі радість від життя. Люди, які володіли «цим даром», мали харизматичні якості, в Стародавній Греції вважались улюбленцями богів, а ті, за їх віруваннями, допомагали своїм обранцям досягати надзвичайних успіхів.

Такий психологічний феномен зазвичай характерний для великих груп. Люди схильні персоніфікувати свої ідеали. В процесі екстремальних історичних обставин – великих битв та баталій, коли є потреба в народному згуртуванні, харизматичному лідеру приписують всі успіхи. Виникає соціально-психологічна потреба в такій особистості. Часто якості харизматичного лідера набувають містичного характеру. Цю людину вважають пророком, фігурою історичного значення, рятівником, і навіть «напівбогом». Якщо ж виникають невдачі – обертаю і це на їх користь (втеча – як порятунок, великі втрати – як необхідність, підступ ворогів, абсурдні нелогічні висловлення – як незбагненна мудрість). Він має багато прихильників, такі якості як: почуття гумору, швидкі реакції, кмітливість, надзвичайну силу та міць, духовну складову, віру в свої можливості, розум та уміння схитрувати вийшовши з будь якої ситуації переможцем. А тому, харизму приписують суспільним лідерам, історичним персонажам, які зуміли згуртувати навколо себе інших людей: царі, полководці, пророки, революційні та духовні лідери, голови держав тощо [26].

До харизматичних осіб відносять відомі історії засновників світових релігій – Мойсей, Ісус Христос, Будда, пророк Магомет; творців напрямів

світових релігій – Мартін Лютер, Кальвін. Великі державні та військові діячі також наділяють харизмою – Чингісхан, Олександр Македонський, Юлій Цезар, Наполеон. У ХХ столітті такими є Адольф Гітлер, Беніто Муссоліні, Володимир Ленін, Йосип Сталін, Магатма Ганді тощо.

Цікавим є і той факт, що властивість харизми є безвідносною до роду діяльності, а також до його морального змісту: харизматичним лідером може стати і «святий», і злочинець. А тому, повсякденний вираз «він має харизму» – означає, що людина може справляти на інших сильне враження, готовність інших прислухатися до нього та слідувати за ним.

Із плином часу видозмінюється її функціональне трактування та категоріальний статус. У науку соціологію цей термін ввів Е. Трельч. Німецьким соціолог М. Вебер це поняття використовував для аналізу ідеальних типів держав. За його визначенням: «Харизмою називається якість особи, що визнається надзвичайною, завдяки якій вона оцінюється, як обдарована надприродними, надлюдськими або, щонайменше, специфічно особливими силами і властивостями, не доступними іншим людям» [20].

Ближче до ХІХ століття виникає структурована онтологія компонентів, властивостей і етіологічних механізмів харизми. Провівши ретроспективний аналіз ідей, маємо змогу узагальнити їх основний сенс (див. табл. 1.1). Широта спектру поглядів на зміст та значення, процес становлення харизматичності та шляхи її дослідження обумовила також створення окремих світоглядних груп.

Таблиця 1.1.

Еволюція уявлень про харизматичну особистість

	Час	Дослідники	Ідея
Зарубіжні концепції	Античність і Середньовіччя (XVIII ст. до н. е. – XIV ст. н. е.)	Платон, Аристотель	Харизма як прояв виняткової духовності має божественне походження і являє собою обдарованість [6].
	Відродження (XIII-XVI ст.)	Н. Макіавеллі, Дж. Віко	Харизматичність обумовлена необхідністю постійно трансформувати світобудову. Вона притаманна «величним особистостям» і розкривається у соціальних процесах [5].

Час	Дослідники	Ідея	
	Новоєвропейська філософія (XVII-XVIII ст.)	Т. Гоббс, Б. Спіноза, Ф. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо	Феномен розглядається у ракурсі релігійної, політичної та культурно-історичної сфер. Винятковість і рольові функції особистості ототожнюються із владою, конкуренцією та економічним розвитком [5].
	Німецька класична філософія (XVIII-XIX ст.)	Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах	Харизма формується під впливом зовнішніх чинників, породжена внутрішнім протистоянням у процесі життєвого вибору [6].
	Посткласична філософія (XIX – XX ст.)	А. Бергсон, В. Дільтей, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, Г. Лебон, Г. Тард, Г. Лассуел, Ч. Ломброзо, Р. Міхелс, М. Вебер	Відбувається психологізація харизматичності та розширення її значущості для розвитку суспільства. Через дослідження міжособистісної взаємодії та способів самопрезентації харизматика окреслюються причини виникнення харизматичної особистості, типові рушії впливу та його наслідки з точки зору системи внутрішніх вигод учасників інтеракцій [6; 9; 15].
	Вітчизняні концепції (XIX – XX ст.)	В. С. Соловйов, Н. В. Устрялов, Н. О. Лоський.	Поширення харизматичності спонукається викликами реальності, актуалізованою потребою у надідеалах та сплітається із категорією лідерства [13].

З одного боку, харизматичність постає як внутрішнє утворення особистості, що виступає інструментом реалізації її волі, потреб, зокрема до влади. Людина дає поштовх до соціальних перетворень і модернізації насамперед з егоїстичних міркувань, виказуючи інше розуміння життя і демонструючи шляхи його утвердження [27, с. 327]. Протилежний полюс розуміння феномену розгортається у площині визначального впливу руху науково-технічного прогресу та масової культури. Тоді харизматик являє собою втілення асимільованих ідей і потреб широкого загалу. Героїчна особистість детермінується обставинами, а не внутрішньою силою [11, с. 21-22]. Дж. Хауелл вказує на можливість існування обох чинників та релевантно виокремлює персоналізовану та соціалізовану харизму [14].

Харизма у сучасній науці аналізується науковцями як сукупність якостей особистості; як соціальне явище, що охоплює цілі групи людей і запускає соціокультурні зміни; як когнітивний конструкт, що має індивідуальну семантику сприйняття [14]. Отож напрямками дослідження харизматичності є особистість харизматика, суспільна свідомість та соціокультурний потенціал.

За тлумаченням Т. В. Черепанової, харизма є цілісністю психофізіологічних даних індивідуума, реалізація резервів яких обмежується колом соціально-культурних умов і виявляється у комунікаціях [19]. Д. В. Фучеджи засвідчує, що означений конструкт є наслідком інтеграції внутрішніх рис та особливих зовнішніх проявів поведінки, що наділяють людину здатністю акумулювати інтерес до її персони іншими особистостями та використовувати його як інструмент впливу на думки і поведінку останніх. При цьому харизмі властива сензитивність розвитку як окремому виду здібностей [2]. Так, О. Кобейн вважає, що харизма досягається тренуванням соціальних навичок і трансформацією особистісних установок [7, с. 12].

С. Московічі описує харизму як метафізичну форму соціального емоційно-зарядженого поля, де формується «водночас демократичне і авторитарне» суспільство [6, с. 195]. У ньому діяльність базується на нормах, що пропагують створення простору, вільного від буденних необхідностей і звичок, байдужості до істинно цінного [6, с. 198]. «Харизматичний запал – пише С. Айзенштадт, – коріниться в спробі ... дістатися до того, що уявляється священним і основоположним» [6, с. 279]. Дослідники пояснюють це явище тяжінням до ірраціонального в умовах екзистенційного стресу [17], спричиненого глобалізаційними процесами та страхом втрати зовнішньої опори. Послуговуючись вірою в утопічний зразок, що генерує нові сенси та цінності реальності, лідер здійснює консолідуючу та інноваційну функції [14].

К. Левенштейн говорить про те, що «харизматичність залежить від віри в екстраординарні здібності, тоді як у сучасному раціональному суспільстві подібні вірування знецінилися» [14]. Постає проблема актуальності закріплених у масовій свідомості уявлень про харизматичну особистість.

Також, часто поняття «харизматичності» пов'язують із певним стилем лідерства. В психології управління відомі дві основні моделі лідерства: харизматична і експертна. Харизматичне лідерство характеризується як лідерство, яке є побудоване на особливій енергетиці, певній «чарівності», умінні лідера надихати на нові досягнення та вести за собою. В більшості випадків в одній особі тоді поєднуються формальний та неформальний лідер, який користується особливою пошаною і симпатією колег. Він є сильним мотиватором для підлеглих, об'єднує людей навколо себе та створює успішні команди. По відношенні до нього підлеглі демонструють високий рівень лояльності та велику прихильність [26].

Однак, є два варіанти такого харизматичного лідерства: м'яка і жорстка харизма. Лідер з м'якою харизмою мотивує і переконує, не вдається до залякування та покарання; його люблять та поважають, але не бояться. До нього в складних ситуаціях звертаються за порадою, з ним обговорюють помилки і промахи, до нього звертаються за підтримкою. Недоліками такого стилю є зниження рівня субординації, ослаблення дисципліни в колективі та прояв деяких елементів вседозволеності. Лідер з жорсткою харизмою – це «чарівна і страшна сила». Такий лідер, «притягує» та зачаровує, але при цьому вселяє в своїх підлеглих страх. Щодо плюсів і мінусів такого стилю лідерства, то вони є протилежними попередньому.

Іншою моделлю лідерства є експертне лідерство. Воно базується на знаннях. Такий керівник є кращим фахівцем, є гарним аналітиком, експертом, здатний вирішити проблеми, які б здавалося вирішити неможливо. Він є хорошим фахівцем своєї справи і одночасно є гарним адміністратором.

Отже, проаналізувавши поняття «харизми», «харизматичності» та «харизматична особистість» – виявили основні відмінності в цих поняттях, встановили особливості вияву харизми в рамках діяльності групи та трудового колективу. Встановили особливості прояву такого типу лідерства як харизматичне в двох основних її формах – м'якій і жорсткій харизмі.

1.2. Формування образу харизматичної особистості у просторі молоді

Змістовна складова харизматичної особистості поєднує в собі якості особистості, характеристики пасіонарних груп, які включені в діяльність харизматика [9]. Е. Шилз вказує, що харизматичною можна вважати ту особистість, якій приписані якості та суб'єктивні відчуття з приводу своїх виняткових якостей [26, с. 332].

До чинників формування образу харизматичної особистості студентством, відносяться трансформації, які відбуваються з образом харизматика на рівні міжособистісного оточення та самосприйняття. Відомо, що група сприймає іншу особистість через призму певної готової системи уявлень. Людина оцінює свої ідеали на персону, їх сумісність із моделями поведінки харизматика на основі таких характеристик як «схожість» та «взаємодоповнюваність» [21]. Однак, ці характеристики не стійкі. Людина змінює свою поведінку відповідно до змін настроїв групи з метою здійснення більш ефективного впливу. А тому, зміна моделей поведінки харизматичної особистості передбачає чергову переоцінку означеної відповідності, внаслідок загальної інтеграції у свідомість членів групи нового досвіду.

На основі робіт ряду дослідників маємо змогу судити про зовнішньосемантичний аспект харизматичності. Н. Б. Енкельман вказує на такі риси харизматичної особистості як: впевненість і магнетизм, діяльнісна наснага та високий рівень включеності у працю із чітким вектором пріоритетів у завданнях, звичка будувати і підтримувати стосунки у тривалій перспективі, позитивізм та емоційна заразливість, емпатійна гнучкість та здатність до ефективного делегування [17]. На думку О. В. Сидоренко невід'ємними параметрами харизми є екстремальний життєвий досвід, що корелює із наявністю соціально прийнятної маргінальності, а також психосексуальна привабливість. Одним із способів її презентації розглядають бінарний афект, описаний Л. С. Виготським. С. Московічі зображує його як синкретичний прояв симпатії та відрази, почуттів безпеки та загрозовості [20, С. 347]. Е. Кречмер висуває гіпотезу про те, що поряд із енергійною зовнішньою спрямованістю

лідеру притаманна деяка заглибленість в себе, потреба в усамітненні, що обумовлює так звану еретимічну форму зовнішнього образу. Інші риси, що приписуються харизматику ззовні, ймовірно є індикатором потреб і бажань парціальних соціальних груп та окремих індивідуумів, які залучають харизматичну особистість до референтної групи. Звідси й витікає причина відсутності чіткого умовиводу в науковому дискурсі щодо елементу неповноцінності чи досконалості у стигматичній структурі особистості, наділеної харизматичністю, а також значимості її морально-етичних якостей [26].

О. Сосланд аналізує стратегії поведінки харизматичної особистості та виділяє тенденції до демонстрації нею повної незалежності, радикалізації ідей, що пов'язано із надцінним ставленням до них, та використання авторитету успіху [13]. Припускається, що харизма пов'язана із владою типу ненасильницького авторитету і полягає у визнанні компетентності суб'єкта з урахуванням його знань та вмій, досвіду та досягнень [13].

У внутрішньосемантичному аспекті харизматичності вирізняють ідентичність, особливості самоствавлення та здатність до самомоніторингу. Т. А. Філь та Н. В. Дмитрієва зазначають, що високохаризматична особистість не може бути реалізована, якщо її ідентичність не досягла зрілості [31]. До її елементів входять створення проєкту майбутнього з постановкою мети і очікуваних результатів, плануванням виконання завдань; почуття покликання та усвідомлення особистої сили, прояв розумної гордості [19]. А тому, ідентичність особистості проявляється у задоволенні потреби у пізнанні та розвитку особистості, у манері одягатися, в особливостях здійснення комунікації та поведінкових стратегіях.

Систематизувавши теоретичні відомості, можемо виділити соціально-психологічні чинники формування образу харизматичної особистості. До таких належать: соціальні умови, які поєднанні з особливою організацією особистісної структури харизматика, вроджені та набуті індивідуальні властивості, як

результат соціалізації особистості. Узагальнені дані аналізу факторів подаємо в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Підходи до вивчення харизматичної особистості

	Наукова течія	Представники	Ідеї
Соціологічний напрямок	Марксизм	К. Маркс, Ф. Енгельс	Роль особистості в історії представлена через призму служіння волі мас [18].
	Елітизм	Е. Дженінг, Ч. Р. Мілс, Г. Моска, В. Парето	У суспільстві одні люди кращі за інших, позаяк володіють адаптивними якостями і сприяють загальнолюдському розвитку [8].
	Структурно-функціональний підхід	Р. Мертон, Т. Парсонс	У взаємодії простежується взаємовплив, тож зовнішні та внутрішні чинники зародження і розкриття харизми створюють баланс для життєдіяльності окремої особистості та групи [26].
Психологічні уявлення	Психоаналітичні школи (фрейдизм, неофрейдизм, індивідуальна психологія, аналітична психологія, транзактний аналіз)	Т. Адорно, Л. Берковіц, А. Ватерман, А. Джордж, Дж. Доллард, Е. Еріксон, Дж. Марсія, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг	Ключове значення мають психічна організація та інтегрування в неї індивідуального життєвого досвіду. Харизматик знаходить відгук у соціумі з ряду причин: уособлює актуальні особистісні чи архаїчні колективні потреби [38], виступає джерелом захисту від внутрішнього конфлікту (уникнення самотності, перекладання відповідальності, емоційна компенсація переживання труднощів) [12]. Становлення лідера обумовлене евристичним самоствердженням або авторитарним з реакцією гіперкомпенсації.
	Біхевіоризм	Ч. Мейджер, Дж. Хауелл	Харизматичність є продуктом взаємин, заснованих на спільності мети та ідеології. Вона є ресурсом здійснення діяльності для групи і водночас черпає енергію від зусиль послідовників [7; 21].

Дослідження в межах структурного підходу – «теорія рис», «теорія великої людини» – вивчали особистість лідера через прояв універсальних лідерських якостей особистості. Однак, виокремити ці універсальні риси не вдалося. Але в процесі дослідження було виявлено, що лідером може бути не кожний, а лише

той, який володіє певним набором особистих якостей та рис. Тому структурний підхід ще називають «харизматичною теорією».

На нашу думку, така назва не є зовсім доречна, адже харизматична особистість дійсно має володіти такими особистісними якостями, які вирізняють його з-поміж інших, вміє згуртувати навколо себе інших людей, бути їм наставником та підтримкою. Але не кожен лідер може бути носієм харизми, бути володарем «містичної» сили духу.

Дослідження представників поведінкового та ситуативного підходів дозволили «приземлити» попередній підхід. Так, Р. Хаус до харизматичних лідерів відносить тих, які володіють певним набором особистих здібностей та можуть здійснювати надзвичайно сильний вплив на своїх підлеглих. Вони відчують сильну потребу у владі, глибоко переконані в своїй правоті, в своїх моральних та ціннісних уявленнях. Для того щоб особистісні лідерські риси набули харизматичності, вони, на думку вченого, мають отримати соціальне визнання [26].

А. Гантер виділяє шість основних характеристик, які притаманні харизматичному лідерові:

- «обмін енергією» (сугестивні здібності);
- уміння впливати на людей;
- уміння «випромінювати» свою енергію;
- уміння «заряджати» своєю енергією оточуючих;
- зовнішність, яка зачаровує (дивує, нестандартна зовнішність);
- незалежність характеру [26].

Також, автор відзначає в них прагнення до благополучності, не довірі іншим людям, гарні риторичні здібності, артистизм. Щодо мовних здібностей, то вони характеризуються «позитивним сприйняттям захоплення своєю особистою персоною». Їм комфортно, коли інші люди висловлюють явне захоплення ними. Вони зібрані й складають враження у інших людей, що вони завжди володіють ситуацією.

Більш глибоке розуміння особистості харизматичного лідера надали дослідження У. Бентіса. Вчений розділив всі лідерські якості на основні чотири групи:

- управління увагою (уміння керувати увагою інших людей; уміння так подати свою ціль, що і для інших людей вона була привабливою, мотивувало їх);
- управління цілями (уміння передати свої ідеї так, щоб вони були зрозумілими іншим людям, несли глибокий суспільний зміст, мали при тому і особистісний характер);
- управління довірою (уміння лідера заспокоїти, подолати недовіру, страхи);
- управління собою (уміння компенсувати свої недоліки своїми перевагами та перевагами своїх підлеглих) [19].

Дослідник Б. Шамір виділив дві групи харизматичних лідерів: ті, з якими підлеглі вступають у тісний контакт, і ті, з якими вони мало контактують, або взагалі не контактують. В результаті такого дослідження набір якостей їх був зовсім різним. Так, перша група виділяли: комунікабельність, життєвий та професійний досвід, почуття гумору, активність, інтелект, фізичну привабливу зовнішність, креативність. «Далекі» харизматичні лідери володіли: наполегливістю, ораторськими здібностями, мужністю, умінням висловлювати свою думку, відстоювати свою точку зору на загалі, ідеологічними поглядами на життя. Спільними якостями були: впевненість у собі, чесність, відчуття влади, певна жертвовність [19].

Дослідження рис харизматичних лідерів здійснював і Н.Б. Енкельман. Він виділив наступні групи:

- особлива магнетична сила тяжіння, яка йде від лідера;
- натхнення;
- ототожнення лідером себе з роботою, яку він виконує;
- постійний розвиток своїх здібностей;
- впевненість у своїх силах, певна психологічна рівновага;

- уміння бути уважним до головного;
- комунікабельність і вміння встановлювати довготривалі ділові відносини;
- уміння мотивувати себе та своїх підлеглих;
- уміння чітко визначати цілі;
- певна чарівність у зовнішності;
- активність і енергійність;
- є взірцем для наслідування іншим;
- позитивне мислення [19].

Р. Гандапас, який зазначає, «що різні харизматики демонструють зовсім різні якості й діють по-різному. Брак одної із складових обов'язкового компенсується іншими. Тому-то так важко знайти загальне визначення харизми, і цілком природно, що воно викликає дискусії» [19]. «Харизматик завжди знаходиться в центрі уваги, він підкорює серця, оточуючі як заворожені ловлять кожне сказане ним слово, відгадують по очах кожне його бажання. Його співробітники заради нього досягають дивовижного успіху. Він випромінює впевненість і оптимізм, віру, натхнення, і це знаходить відгук у оточуючих. Харизматична особистість запрограмована на досягнення успіху – настрої на досягнення успіху стає звичкою» [19].

Таким чином, вчені роблять акцент не на кількості надзвичайних якостей особистості, а на особливій його енергетиці та вміння здійснювати надзвичайний вплив на інших людей. Це і є «харизма».

Наступним фактором у визначенні харизматичної особистості є її рівень інтелекту. Харизматик не обов'язково має мати дуже високий рівень інтелекту. Тут основніше є те, що щоб його інтелектуальні здібності корелювали з інтелектуальними здібностями його послідовників. Рішення такого лідера не повинні бути завжди стандартними, передбачуваними, вони мають бути успішними.

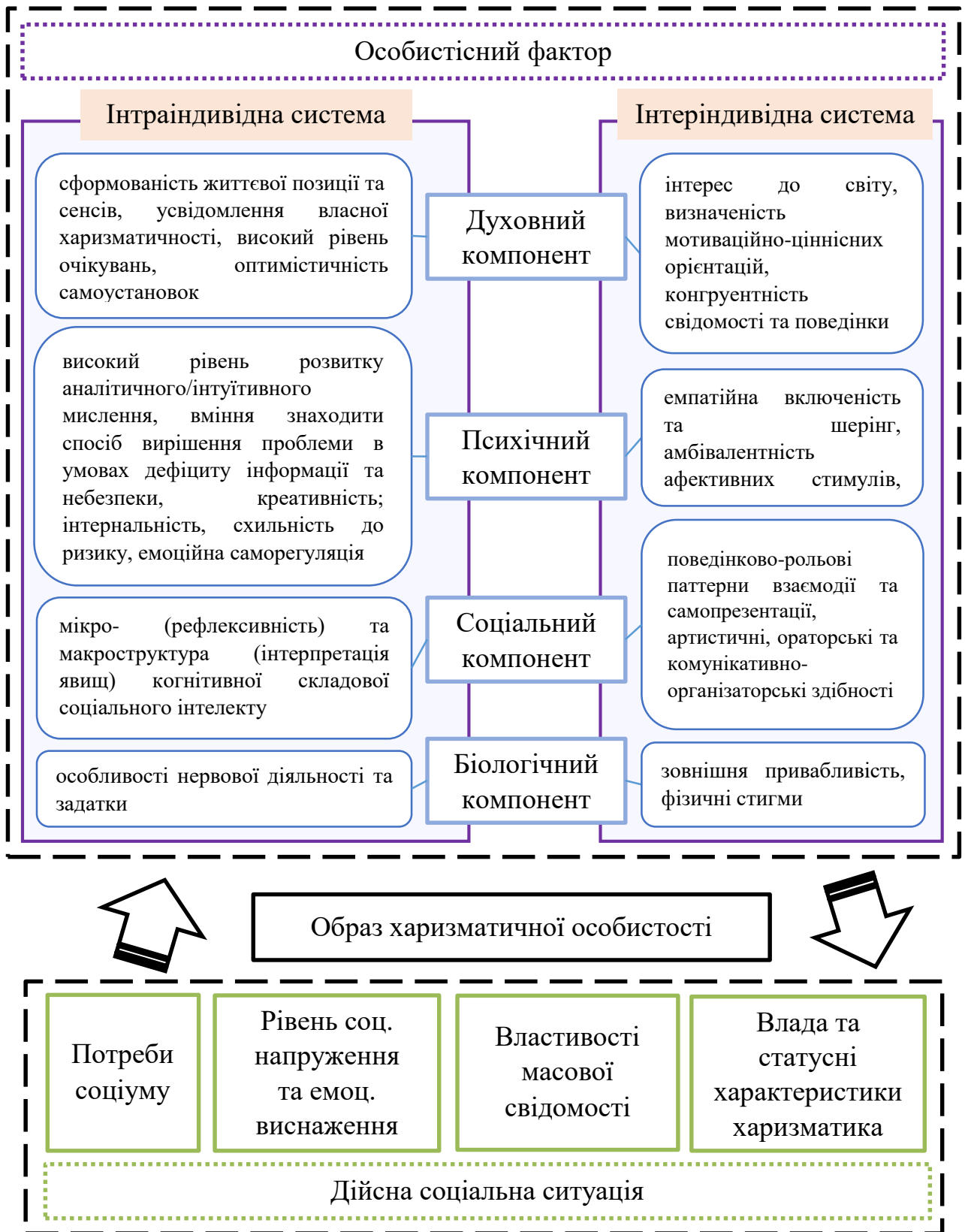

Рис. 1.1. Чинники формування образу харизматичної особистості

Отже, харизматик – це людина приваблива, товариська, комунікабельна, впевнена в собі. Вона свідомо чи інтуїтивно впливає на цінності, переконання і

поведінку оточуючих людей. Харизматичні лідери, зазвичай володіють і високим емоційним інтелектом. Вони контролюють власні емоції і емпатійно реагують на емоції інших.

Висновки до розділу 1

У результаті проведення теоретичного огляду літератури стосовно харизматичності було з'ясовано, що вона розглядається як властивість особистості, як соціальний феномен та у якості когнітивного конструкту.

Завдяки аналізу концепцій харизматичності нами було встановлено декілька закономірностей. Харизма формується під впливом інтеграції властивостей соціальних груп, внутрішніх якостей харизматичної особистості та стратегій її поведіння у відповідності зі створеним іміджем. Вона обмежується соціально-політичними та культурними умовами, а також особливостями виховання та соціалізації особистості. При цьому харизматичність є динамічним утворенням, оскільки обумовлюється неперервною трансформацією уявлень у взаємодії лідер-група.

Визначено, що є декілька поглядів на етіологію харизматичності. З одного боку, вона є формою реалізації волі особистості, наділеної винятковими природженими рисами або набутими внаслідок тренування і розвитку необхідних здібностей (персоналізована харизма). З іншого боку, героїчна особистість детермінується соціальними обставинами (соціалізована харизма).

Риси, що приписуються харизматику, є індикатором потреб і бажань соціальних груп, зокрема емоційної компенсації переживання труднощів, перекладання відповідальності. До зовнішніх ознак харизматичної особистості відносять магнетизм та емоційну заразливість, активність та ентузіазм, ідейність та наявність досвіду, що є показником успіху, володіння інструментами ефективного спілкування тощо. Ключову роль серед внутрішніх конструктів харизматичності грають ідентичність та ціннісні орієнтації.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ ХАРИЗМАТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСТВА

2.1. Методи та організація дослідження харизматичної особистості

Для здійснення поставлених завдань використовуємо такі методики: методику діагностики міжособистісних стосунків Л. Собчик (ДМО) [6], опитувальник С. Бем із дослідження психологічної статі та модифікований варіант методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації» [6], а також авторську анкету для дослідження розуміння харизматичності сучасною молоддю.

Перша методика дозволяє визначити закономірності в індивідуальному стилі поведінки харизматичної особистості за суб'єктивною оцінкою осіб соціальної групи (тенденції до нон-конформності та лідерства, конфліктної та компромісно-доброчливої поведінки тощо). Друга методика відображає соціальні стереотипи щодо прояву харизматичною особистістю чоловічих та жіночих рис. Діагностику системи світоглядних орієнтацій респондентів проводимо, використовуючи методику М. Рокича із включенням варіативних груп «Особистий вибір», «Соціальний вибір (середньостатистична особистість)» та «Вибір харизматичної особистості». Обробивши дані, ми матимемо змогу виявити соціально бажані пріоритети спрямованості харизматичної особистості у ставленні до навколишнього світу, до себе й інших людей. Співставивши систему особистих виборів респондентів і уявлень про потенційні особливості світогляду соціуму та харизматичної особистості, ми можемо встановити рівень їх співзвучності. Відкрита анкета з дослідження розуміння харизматичності студентами-психологами направлена на з'ясування особистісних якостей, що нині вирізняють харизматичну особистість серед пересічних індивідуумів, визначальних компонентів її персони.

Авторська анкета для дослідження розуміння харизматичності студентами-психологами передбачає виконання такої інструкції: «До Вашої уваги пропонується перелік запитань. Уважно прочитайте запитання і дайте

письмову відповідь на кожне з них. Для нас важлива Ваша особиста думка, будь-ласка, будьте максимально відкритими». Запитання анкети: передбачають орієнтацію на визначення самого поняття «харизматична людина»; підбір асоціацій/метафор/образів які могли б описати «харизматичність»; аналіз власного досвіду взаємодії з харизматичною особистістю; аналіз рис/вмін, які є невід’ємними і визначальними в характеристиці харизматичності; аналіз видів діяльності, де б харизматики найбільш яскраво могли проявити ці свої якості; аналіз негативних характеристик.

Математична обробка результатів здійснювалася з використанням статистичних методів, а саме було застосовано середнє арифметичне значення, знаходження рівнів вираженості ознаки у відсотках, t – критерій Стюдента, кореляційний аналіз Спірмена.

2.2. Процедура дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів

З метою визначення впливу соціально-психологічних чинників на особливості формування образу харизматичної особистості у свідомості студентства було проведене емпіричне дослідження.

З метою вивчення образу харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів було сплановане психологічне дослідження, яке реалізовувалося поетапно. Дослідження проводилося впродовж 2023 року на базі Національного авіаційного університету міста Києва, зі студентами віком 17-23 років жіночої та чоловічої статі. Вибірка становить 144 респонденти.

Перший етап дослідження передбачає: розробку процедури дослідження; здійснення підбору психодіагностичного інструментарію, спрямованого на вивчення образу харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів; проаналізувати та здійснити підбір вибірки досліджуваних; визначитися з базою проведення дослідження.

Другий етап передбачає здійснення емпіричного дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів за методиками

діагностики міжособистісних стосунків Л. Собчик (ДМО), опитувальником С. Бем із дослідження психологічної статі та модифікований варіант методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації», а також авторської анкети для дослідження розуміння харизматичності студентами-психологами.

Третій етап. Здійснюється якісний аналіз результатів дослідження на основі якого створюється збірний образ харизматичної особистості.

Отже, нами було сплановано дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів.

Висновки до розділу 2

На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів ми вибрали наступні діагностичні методики: методику діагностики міжособистісних стосунків Л. Собчик (ДМО), опитувальник С. Бем із дослідження психологічної статі та модифікований варіант методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації», а також авторську анкету для дослідження розуміння харизматичності сучасною молоддю.

Нами було сплановано програма дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів, визначено вибірку та базу проведення дослідження.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ХАРИЗМАТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСТВА

3.1. Емпіричне дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів

Аналіз результатів проведення констатувального експерименту, під час якого було виявлено вплив соціально-психологічних чинників на особливості формування образу харизматичної особистості у свідомості студентства, дає можливість узагальнити результати його прояву.

За допомогою обробки авторської анкети (додаток В) було з'ясовано зміст поняття «харизматичність», уявлення про особистісну структуру харизматика та визначено фактори, що беруть участь у формуванні харизматичних образів студентів.

Аналіз відповідей респондентів, дозволяє стверджувати, що у розумінні студентами харизматичності домінує трактування цього явища як сукупності особистісних проявів. При цьому визначальним у формуванні образу є його афективний компонент, що представлено виникненням щодо харизматичної особистості таких кінестетично-візуальних модальностей як: «запам'ятовується», «створює потяг до повторного зв'язку», «чіпляє появою», «займає собою простір», «людина, за якою приємно спостерігати», «випромінює неповторну енергетику» тощо. Це означає, що ймовірність залучення респондентів до пасіонарних груп визначається рівнем володіння харизматичною особистістю емоційно-сугестивними стратегіями впливу.

Розповсюдженою понятійною формою харизматичності стало харизматичне лідерство, що висловлюється студентами у твердженнях «має авторитет через сильний внутрішній ресурс, стержень», «людина, яку усі слухають, чия думка цінна», «може домовитися з усіма, переконати, схилити на свій бік», «професіонал у своїй справі», «має задатки лідера, веде за собою і несе

відповідальність за прибічників», «владна особистість, викликає певну форму поклоніння» тощо. Це свідчить про те, що харизматична особистість сприймається через призму практичної значущості, а саме змістового наповнення діяльності та організаційних функцій.

У процесі дослідження семантичного поля харизматичності було виокремлено такі групи суміжних зв'язків як «Природа», «Індивідуальність», «Мікросоціум», «Історія та політика», «Культура».

У процесі дослідження семантичного поля харизматичності було виокремлено такі групи суміжних зв'язків як «Природа» (лисиця, собака; магніт, вогонь, іскра, блискавка, веселка), «Індивідуальність» (впевненість, самодостатність, мудрість, амбіційність, сміливість, відкритість, емоційність, манірність), «Мікросоціум» (лідер, душа компанії, організатор), «Історія та політика» (Александр Македонський, Юлій Цезар, Ленін, Трамп, Обама, Тимошенко), «Культура» (мікрофон, актор, клоун, театр; Леді Гага, Джонні Депп, Том Харді, Томас Шелбі, Павел Багрянцев, Ігор Войтенко, Джон Сноу, Джим Керрі, Тоні Старк, головний герой Бондіани, Гордон Рамзі).

Дані асоціації представляють особливий інтерес щодо інтерпретації індивідуально-психологічних значень харизматичності для членів соціуму. Припускаємо, що домінування у системі оцінок групи «Індивідуальність» зумовлюється прагненням до харизматичності як інструменту та наслідку вищого рівня саморозвитку та актуалізації. Асоціації групи «Природа» створюють поле для архетипового аналізу: втілення у вогні вічності, зброї і захисту, надії і просвітлення, життєвої сили та енергії зачіпає потребу структуру групи. Історичні та культурні образи, на нашу думку, можуть слугувати базою для зіставлення психологічних портретів у перспективних дослідженнях.

Результати дослідження, дають змогу констатувати варіативність уявлень про харизматичну особистість. Студенти диференціюють харизматиків за походженням (якість, набута у результаті самовиховання та природжений талант); істинністю та часовою стійкістю, де фіксують існування псевдохаризми;

за спрямованістю на ідею, справу, колектив та на емоції; за рівнем нейротизму. Разом з тим, респонденти зазначають, що особистість може бути харизматичною не лише для групи, а й для окремого індивідуума. Це нашо вхує нас на думку про те, що харизматичність може уособлювати конгруентність ідеалів у міжособистісних інтеракціях, поставати здоровою формою фанатизму для збереження гомеостазу різних рівнів свідомості адепта.

Окрім того, варто зазначити, що більшість респондентів сприятливими для розкриття харизматичної особистості вважають сфери менеджменту, PR, журналістики та блогінгу, а також театр, кіно, вокальне мистецтво, літературу та гумор. З одного боку, це надає медіа-індустрії статусу окремого соціально-психологічного чиннику формування образу харизматичної особистості у просторі молодого соціуму. З іншого боку, це являється показником соціально бажаних ролей харизматика, і в даному випадку вони наближаються до персон аніматора та наставника, для яких спільним є надихаючий стиль поведінки. Під означеним способом поведінки розуміємо такий, що стимулює підйом душевних сил. Людина привертає до себе увагу асоційованими з нею уявленнями, переконаннями і вірою в свою справу, принципи і погляди.

Також простежуються тенденції до зміщення фокусу уваги на властивості самоствалення особистості та рівень розвитку її соціальних навичок при визначенні ключових компонентів харизматичності людини. Зокрема, самоприйняття уможливує об'єктивну оцінку власних переваг та недоліків, перспектив розвитку; дозволяє ефективно застосовувати інформацію про себе для регуляції діяльності, а саме окреслює межі відповідальності людини та готовність до розвитку попри можливість невдач. Ораторські та комунікативні навички, в свою чергу, виступають засобом організації діяльності харизматика та пасіонарної групи.

У руслі позитивного ставлення до харизматичності простежуються деякі протиріччя. Попри загальну симпатію у образах, пред'явлених респондентами, були відзначені такі негативні характеристики харизматичної особистості як егоцентризм, самовпевненість, безтактність і грубість, гордовитість та

демонстративність, імпульсивність та надмірна емоційність, нещирість. Було констатовано, що вони є невід’ємною частиною цілісного образу харизматичної особистості. Прояв деякої відрази та агресивності щодо харизматика не нівелює прагнення до взаємодії з ним.

Емпіричне дослідження образу харизматичної особистості за методикою ДМО демонструє, що переважаючим у поведінці харизматика є владно-лідуючий стиль. Він передбачає перебирання наставницько-організаторських функцій при взаємодії з групою, схильність до переоцінки власних можливостей та труднощі у сприйманні критики у свій бік. За допомогою непараметричного критерію Колмогорова-Смирнова визначено, що для змінних опитувальника у нашому випадку характерним є розподіл, що відхиляється від нормального (див. додаток Г). Для визначення значимих зв’язків використовуємо критерій Спірмена. Дані приводимо у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Значимі кореляції стилів поведінки образу харизматичної особистості

	Стилі	Незалежно-домінуючий	Прямолінійно-агресивний	Недовірливо-скептичний	Залежно-слухняний
Кореляція Спірмена	Владно-лідуючий	,602**	,601**	,353*	,351*
Знч. (2-сторон)		,000	,000	,026	,027

Примітка: ** $\rho \leq 0,01$; * – $\rho \leq 0,05$.

Стратегію поведінки харизматичної особистості описуємо як впевнену, незалежну та конкуруючу, здебільшого орієнтовану на досягнення особистих цілей. Пасіонарна група виступає командою, що забезпечує потребу лідера у визнанні, допомозі та довірі. Харизматик установлює в групі атмосферу відвертості та безпосередності у висловленні суджень.

В уяві студентів харизматик постає як мужня особистість, що є соціально активною і послуговується інтелектом та допитливістю для досягнення вершин. Харизматик, на їх погляд, є емоційно-стриманим, раціональним, здатним до ризику в разі потреби. Респонденти допускають авторитарно-агресивні елементи поведінки особистості. Частина досліджуваних приписує харизматику якості фемінного типу – емпатійність, м'якість та турботливість.

Перемістимо фокус уваги на внутрішні рушії енергії індивідуума – його життєві цінності. У ході аналізу потенційної ієрархії цінностей та усереднення показників для груп «Соціум» і «Харизматична особистість» ми прийшли до висновку, що для більшості членів соціуму найважливішими є цінності, що входять до категорій фізичних, фінансових та сімейних і обумовлюють безпеку. Харизматик керується цінностями, що належать до розряду інтелектуально-духовних і сприяють його самореалізації. Математична обробка даних з використанням рангової кореляції Спірмена дозволила нам підтвердити закономірності порядкової залежності індивідуальних виборів.

Таблиця 3.2

Значимі кореляції цільових цінностей образів суспільства і харизматика

	«Суспільство»	«Харизматична особистість»	
		Пізнання	Продуктивність
Кореляція Спірмена	Матеріальна забезпеченість	,414**	,341*
Знч. (2-сторон)		0,008	0,031

Примітка: ** $\rho \leq 0,01$; * – $\rho \leq 0,05$.

З таблиці 3.2. видно, що дійсно існує тенденція до приписування образу харизматичної особистості тієї ж значимості пізнання на рівні $\rho \leq 0,01$ й продуктивності на рівні $\rho \leq 0,05$, що й матеріальної забезпеченості узагальненому образу соціуму. Ймовірно, харизматик втілює свободу і безстрашність перед кризовою нестабільністю епохи. Харизматична особистість відрізняється від інших станом постійного пошуку і невдоволення реаліями

життя, усвідомленням відносності важливості багатства і володіння майном, живе у континуумі теперішнього замість майбутнього.

Таблиця 3.3

Значимі кореляції інструментальних цінностей образів суспільства і харизматика

	«Суспільство»	«Харизматична особистість»
		Відповідальність
Кореляція Спірмена	Відповідальність	-,421**
Знч. (2-сторон)		0,007

Примітка: ** $\rho \leq 0,01$; * – $\rho \leq 0,05$.

Втілюючи омріяні прагнення, харизматична і середньостатистична особистість відрізняються протилежними рівнями відповідальності за своє життя, про що свідчить негативна кореляція між ціннісними конструктами на таблиці 2.2.3. Відтак, студенти вважають, що нинішнє суспільство – бездіяльне і прагне перекласти відповідальність на харизматика. Така модель взаємодії нагадує дитячо-батьківські відносини і співзвучна до еволюційної теорії харизматичності у концепції транзактного аналізу.

Окрім цього, було знайдено «фактори відгуку» через співставлення системи особистих виборів респондентів та харизматичного шкалювання цінностей. Ці кореляційні зв'язки підтверджують гіпотезу про те, що особистість ідентифікується іншою як харизматична в тому випадку, якщо її життєвий стиль сприяє налагодженню внутрішнього балансу адепта на засадах відповідності або взаємодоповнюваності.

Так, цінності здоров'я, сім'ї та благополуччя людства за відсутності солідарності викликають конфлікт інтересів, що утруднює адаптацію у взаєминах між пасіонарною особистістю і харизматиком. У ряді інших випадків яскраво виявляється вигода ідентифікації та втілення сподівань: у людей із цінностями активного та емоційно насиченого життя є очікування, що харизматична особистість професійно реалізована та задоволена своєю роботою;

потреба послідовника у визнанні створює прагнення бути приналежним до когось успішного; нестача впевненості проектує бажання бути в гарних стосунках з тим, хто є соціально визнаним. Кореляції, пов'язані з прагненням харизматика до свободи дій, з одного боку, свідчать про взаємне притягування творчих особистостей, а з іншого – про ризик привнесення в пасіонарну групу анархії через моральну незрілість окремих її членів.

Серед засобів для досягнення мети спостерігаємо спільність переваг в акуратності та впорядкованості, високих запитах до життя, раціональності рішень та здатності до самоконтролю. Вимагається, щоб низька ефективність адепта контролювалася відповідальною особистістю, а незалежний спосіб діяльності був сприйнятий харизматичною особистістю толерантно. Студенти вбачають у харизматичній особистості практично-діяльнісну значущість, яка є водночас тригером їх духовного росту.

Отож, харизматична особистість характеризується нон-конформізмом та переслідуванням особистих цілей, що є частиною її духовно-інтелектуального розвитку. Їй приписуються здатність до самоприйняття та вмілої самопрезентації, комунікативність та асертивність, раціональність і логічність, відповідальність і мужність, емоційна стриманість. У ході життєдіяльності харизматик формує навколо себе надійне коло «енергообміну», емоційного зворотного зв'язку. Для пасіонарних особистостей, що знаходяться у цьому колі, воно несе конкретну практичну цінність: харизматична особистість постає ненав'язливим лідером, наставником-організатором, що створює осередок безпеки та емоційної наповненості, персоніфікує індивідуальні ціннісні ідеали. Передбачається, що у несприятливих умовах харизматик може демонструвати агресію та авторитаризм, надмірну самовпевненість.

3.2. Розробка рекомендацій з розвитку харизматичних властивостей особистості

Зважаючи на результати проведеного дослідження, була розроблена корекційна програма з розвитку харизматичних властивостей особистості. Тематичний план та структура психокорекційних занять подані у додатку Е.

Мета даної корекційно-розвивальної програми – сприяти розкриттю індивідуальності особистості, розвитку її особистісних якостей та соціальних навичок для оволодіння властивостями харизматичної особистості.

Відповідно до мети були виділені *завдання* програми:

1. Формувати особистісну самобутність через самоусвідомлення та закріплення установок персони на позитивне самоствавлення.
2. Структурувати життєві перспективи та спонукати до цілепокладання, стимулювати творче мислення у ситуаціях ухвалення рішень.
3. Збагачувати навички ефективного спілкування та взаємодії, ораторського мистецтва і самопрезентації.
4. Розвивати емоційну компетентність для здійснення саморегуляції та конструктивного психологічного впливу на групу.
5. Виробити уявлення про імідж та механізми його створення.

Перелік методів і форм роботи під час занять: рольові ігри; практичні вправи, ресурсні вправи для активізації уваги; міні-лекції; мозковий штурм, домашні завдання.

Обладнання: стільці; фліпчарт та маркери; пристрій для музичного супроводу, 2-3 треки, які передають настрій впевненості, манірності; мобільний телефон у кожного учасника; дзеркало в повний зріст; імпровізовані майки з цупкого паперу для кожного учасника; картки з висловами про харизматичність; набір карток із частинами тіла (руки, коліна, ноги, спина, очі, обличчя, губи) і емоціями (злість, сум, пихатість, нудьга, очікування, закоханість, оптимізм, натхнення, страх, радість, задоволення, самотність, песимізм, грайливість, сором'язливість, байдужість, надія); картки з текстом ситуацій для розігрування конфлікту; картки з текстом незавершених речень; картки з текстом скоромовки;

пусті картки; роздатковий матеріал-інструкція «Що робити з негативними емоціями?»; роздатковий матеріал «Технологія цілепокладання»; роздатковий матеріал «Як піймати ідею за хвіст»; ватман, стікери двох кольорів, ручки, кольорові олівці, фломастери; палітри гуашевих фарб, ємності з водою, пензлі, ножиці, клей, серветки; пачка паперу.

Очікувані результати:

1. Досягнення впевненості особистості у собі та створення внутрішніх ресурсних джерел здійснення діяльності.
2. Оформлення життєвого плану та визначення індивідуальних поведінкових стратегій, що сприяють реалізації прагнень особистості.
3. Опанування технік ефективної комунікації та зворотного зв'язку, емоційного зараження та мотивування групи.
4. Підвищення здатності до розпізнавання психоемоційних станів та управління переживаннями.

Організація занять: програма розрахована на 8 занять тривалістю близько однієї години. Заняття проводяться 2 рази на тиждень.

Кількість учасників у групі: до 10 учасників

Форма: індивідуально-групова.

Інструментарій для здійснення діагностичного зрізу: тест-опитувальник емоційного інтелекту Д. В. Люсіна; діагностика комунікативних і організаторських здібностей (КОС).

Окрім розробки психокорекційного тренінгу надаємо практичні рекомендації щодо застосування технологій саморозвитку харизматичності.

Як показує дослідження, розвиток харизматичності особистості неможливий без усвідомлення того, хто така «харизматична особистість» і яка її роль. Тож спершу необхідно визначити: «Що я маю на увазі під харизматичністю?», «Чому я хочу бути харизматичним? Що станеться, коли я стану харизматичним? Чого не станеться, якщо я не буду працювати над своєю харизматичністю?».

Наступним кроком на шляху до успіху є самостереження та аналіз для поглиблення ступеня самоусвідомлення за допомогою щоденника чи блогу:

1. Відмічайте, яких цікавих людей Ви зустріли сьогодні, які бесіди Вас захопили, які маленькі досягнення приніс Вам цей день і за що Ви йому вдячні. Що стурбувало Вас і чому? Яку цінність Ви намагалися захистити у цьому внутрішньому чи міжособистісному конфлікті? Що Ви зробили непередбачуваного? Про що б Ви написали сьогодні, якби були письменником, «третім обличчям»?

2. Плануйте свої справи, але не перевищуйте правило трьох важливих справ на день. Ефективним вважається планування справ на день і на тиждень з урахуванням близьких і віддалених цілей, термінових і пролонгованих; застосування SMART і SWOT-аналізу. Орієнтовний список щоденних справ має включати час для відпочинку і емоційного відновлення. Для уникнення когнітивного навантаження відтворюйте списки у формі колажу, схеми.

3. Щоденник може слугувати якорем у період життєвих труднощів: застосовуйте прийоми «10 приводів для радощів», «Ненадіслані листи», метод списків («П'ятдесят речей, які я добре вмю робити», «Десять речей, які я ціную в житті», «Що я хотів би створити, чого ще немає в світі?»).

Чудовим прийомом розвитку харизматичних рис є гейміфікація – перетворюйте ситуації на гру та прикидайтеся харизматичним. Якби Ви були харизматичним, як би Ви рухалися? Сиділи? Одягалися? Розмовляли? Які б думки проносилися у Вашій голові? Створіть власний талісман, що надаватиме Вам впевненості та слугуватиме нагадуванням про Вашу мету.

Однією зі складових харизматичності є імідж та зовнішня привабливість, що передбачає визначення власного стилю. Щоб генерувати власні ідеї, потрібно мати широку «образну базу». Які люди могли б бути Вашими рольовими моделями, тобто такими, що втілюють Ваш ідеал або його частину? Переглядайте фото, інтерв'ю та виступи цих людей. Займайтеся гімнастикою, щоб укріпити свої м'язи, танцюйте і розвивайте пластичність рухів, виробіть звичку тримати поставу. Рекомендуємо робити невеликі відеозаписи

імпровізованих виступів та повсякденних справ, що дадуть вам можливість поспостерігати за власними жестами і голосом.

Другою складовою харизматичності є Ваше ставлення до себе, рівень самоприйняття своєї зовнішності, позитивного і негативного досвіду, сильних і слабких рис характеру, спектру емоцій і дозволу на їх прояв. Впроваджуйте у своє життя збалансований сон і харчування, нестандартні та ризиковані хобі, що наповнюють Вас і розвивають Ваші якості. Використовуйте ритуал ранкового компліменту своєму відображенню в дзеркалі, фотосесії, медитації та практику mind-fullness, афірмації. Відвідуйте курси та тренінги з розвитку емоційного інтелекту, особистісного росту. Рекомендується опанувати техніки вирішення конфліктів (наприклад, «СТОП»), асертивного поведіння та медіації, прийоми аргументації, конструктивної критики та відмови.

Третім аспектом харизматичності є соціальні навички, а саме активне слухання, гумор та мистецтво публічних виступів, куди ми вносимо й артистизм. Нижче приведемо декілька вправ з опанування імпровізації.

Гра в асоціації. Оберіть тему і випишіть на папері якомога більше асоціацій. Іншим варіантом є продукування асоціацій сторонньою людиною з проміжками часу, скажімо, в дві хвилини. У цей момент Ви маєте говорити вголос все, що спадає на думку, відчувається.

Відповідь на запитання. Знадобиться напарник або група осіб. Вони будуть задавати Вам різні запитання (курйозні, не пов'язані між собою, наукові тощо). Тренуйтеся контролювати зібраність, уяву та гумор та намагайтеся відповідати на запитання без тривалих пауз. Можете включати у розмову риторичні чи зворотні питання для співбесідників. Якщо питання незручне чи недоречне, жартуйте, хваліть за майстерність задавати питання та унікальність розуму опонента, замініюйте поняття і відповідайте на бажане (наприклад, на питання «Ви вважаєте себе розумним?» може бути відповідь «Дивлячись, із ким порівнювати. ... До речі, я планую ... Як Ви вважаєте ...?»).

Переключення тем. Коли будете вести розмову, намагайтеся розвивати її якомога ширше, чіпляючись за останнє слово. Використовуйте історії та

повороту сюжету. У навчальному аспекті інша людина може задавати напрямок Вашої розповіді, фантазійно доповнюючи її: «І тут раптом ...».

Без звуку. Увімкніть будь-яке відео, та вимкніть звук. Додумайте діалоги самостійно, вголос.

Висновки до розділу 3

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволяє констатувати, що студенти віком від 17 до 23 років трактують «харизматичність» як властивість індивідуальності з ключовою роллю афективної складової особистості: вона стимулює підйом душевних сил через уособлення ціннісних ідеалів членів групи. Особистість, наділена цією якістю, на їхню думку, володіє позитивним самостваренням та розвиненими соціальними навичками (ефективне спілкування, ораторське мистецтво та гумор, організаторські здібності). У образах, пред'явлених респондентами, відзначені такі характеристики харизматичної особистості як нон-конформізм та переслідування особистих цілей, асертивність, раціональність, емоційна стриманість, відповідальність і мужність, самовпевненість, демонстративність. Харизматична особистість постає ненав'язливим лідером, наставником-організатором, що створює осередок безпеки та емоційної наповненості.

Було з'ясовано, що джерелами впливу є архетипові уявлення суспільства, соціально-економічна ситуація соціуму та рівень його культури, незалежності та критичності мислення, розвиток медіа-індустрії та ідеї, що транслюються у ЗМІ й кіномистецтві, індивідуальні очікування членів групи, досвід її взаємодії з лідером, особливості інтра- та інтеріндивідної системи харизматичної особистості.

На основі отриманих результатів нами створено корекційну програму з розвитку харизматичних властивостей особистості, а саме впевненості та самоприйняття, цілеспрямованості й ентузіазму, креативності й артистичності, комунікативної та емоційної компетентності.

Розроблено практичні рекомендації для студентів щодо саморозвитку харизматичності. Представлено щоденниковий рефлексивний метод, прийом творчого планування, спосіб встановлення ресурсних якорів, метод гейміфікації діяльності, створення медіа-каталогу іміджевих образів, описано техніки розвитку вміння спонтанної комунікації та імпровізації.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі сформовано теоретичне узагальнення та емпіричне вивчення образу харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів. Це дає підстави для таких висновків:

1. Визначено, що харизматичність розглядається науковцями як властивість особистості, як соціальний феномен історичної динаміки та як когнітивний образ. Теоретичний огляд літератури дозволив виявити, що даний конструкт є динамічним утворенням, оскільки обумовлюється трансформацією уявлень через комунікативну взаємодію соціальних груп і харизматичної особистості, видозмінюється з еволюцією соціально-політичних систем та культурного потенціалу, потреб мас. Проаналізувавши джерела, виокремлюємо зовнішні (магнетизм та емоційна заразливість, активність та ентузіазм, ідейність та наявність досвіду, що є показником успіху, володіння інструментами ефективного спілкування) та внутрішні (ідентичність та ціннісні орієнтації) аспекти харизматичності.

2. На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження образу харизматичної особистості у свідомості студентів-психологів було сплановано процедура дослідження, здійснено підбірку діагностичних методик. Нами було обрано методику діагностики міжособистісних стосунків Л. Собчик (ДМО), опитувальник С. Бем із дослідження психологічної статі та модифікований варіант методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації», а також авторську анкету для дослідження розуміння харизматичності сучасною молоддю.

3. Проведено діагностику особливостей образу харизматичної особистості та чинників його формування. Аналіз відповідей досліджуваних студентів-психологів, дозволяє стверджувати, що у їх розумінні харизматичності домінує трактування цього явища як сукупності особистісних проявів. Харизматичність сприймається як поєднання особистісних рис, набору певних знань та здібностей.

Визначальними компонентами харизматичної особистості, на думку студентства, є позитивне самоствалення та яскрава самопрезентація, нон-

конформність та чітка життєва позиція, володіння стратегіями емоційно-сугестивного впливу, асертивністю, переважно маскулініними рисами, такими як високий рівень раціональності та відповідальності, схильність до ризику. Важливе значення мають комунікативно-організаторські здібності, володіння ораторським мистецтвом і артистичністю, гумор і вміння надихати. При цьому ключовими соціально-психологічними чинниками формування образу харизматичної особистості є особливості масової свідомості у конкретному культурному осередку, актуальні потреби членів соціуму, обумовлені соціально-економічною ситуацією, та індивідуальні очікування членів пасіонарної групи, сукупність образів, представлених у медіа-індустрії та мистецтві. За допомогою математичної обробки зареєстровано значущість зв'язків між індивідуально-психологічними особливостями членів пасіонарної групи та потенційною моделлю індивідуальних відмінностей харизматичної особистості.

Розроблено психокорекційну програму розвитку харизматичних властивостей особистості, розраховану на вісім занять. Її основними завданнями стали формування особистісної самобутності через процеси самоусвідомлення та закріплення установок персони на позитивне самоставлення; стимулювання цілепокладання та творчої діяльності у ситуаціях ухвалення рішень; збагачення навичок ефективного спілкування та взаємодії, ораторського мистецтва та самопрезентації; розвиток емоційної компетентності для оволодіння навичками саморегуляції та здійснення конструктивного психологічного впливу на групу; вироблення уявлень про імідж та механізми його створення.

Створено практичні рекомендації щодо втілення технологій саморозвитку харизматичності. Вони описують етапи, прийоми та інструменти розвитку зовнішньої привабливості, внутрішнього самовідчуття харизматичності та соціальних навичок (щоденниковий рефлексивний метод, прийом творчого планування, спосіб встановлення ресурсних якорів, метод гейміфікації діяльності, створення медіа-каталогу іміджевих образів; техніки розвитку вміння спонтанної комунікації та імпровізації).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ефремов И. И. Функции и роль авторитета как феномена социальной жизни. *Философия и общество*. №1 (38). 2005. С. 38.
2. Зинев, С. Н. Феномен харизматической личности: основные теоретические концепции. *Актуальные проблемы гуманитарных наук* : материалы Межвузовской научно-практич. конф. Ставрополь, 2003.
3. Івашкевич Е. З. Соціальний інтелект як система інтелектуальних здатностей особистості. *Проблеми сучасної психології*. № 32, 2016. С. 162.
4. Мазоренко М. О. Соціально-психологічні механізми створення іміджу. *Актуальні проблеми практичної психології* : матеріали Міжнар. конф. (Херсон, 23-24 квітня 2009 р.). МОН, Херсонський. держ. ун-т. Херсон, 2009. Т. 2. С. 18-24.
5. Макиавелли Н. Государь. Размышления над первой декадой Тита Ливия. Минск, 2003. С. 577.
6. Методична розробка лекцій «Основи лідерства». Електронне джерело: philosophy.pdmi.edu.ua
7. Мэйджер Ч. Кто такой харизматический лидер? *Психология современного лидерства*. М.: Когито-Центр, 2007. С. 91-98.
8. Почепцов Г. Г. Имиджелогия: теория и практика. К: Ваклер, 2000. 560 с.
9. Рейкін В. Особливості харизматичного лідерства. *Теорія та практика менеджменту: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф.* (24-26 травня 2022 року). Відп. ред. проф. Л. Черчик. Луцьк, 2022. С. 360-365. Електронне джерело: archer.chnu.edu.ua
10. Романовський О. Г., Гура Т. В., Книш А. Є., Бондаренко В. В. Теорія і практика формування лідера: навч. посібн. Харків, 2017. 100 с.
11. Сидоренко І. Г. Пасіонарність та харизма. Точки перетину. Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія: «Філософія. Політологія». 1958. №4. С. 145-151.

12. Сладнева О. Г. Харизма: релігійний вимір. Антропологічні виміри філософських досліджень. 2014. Вип. 5. С. 15-23.
13. Сосланд А. И. Идеология и харизма. Харизматические стратегии. 2003. URL: <https://psyfactor.org/sosland.htm>. (дата звернення: 12.05.2020).
14. Сосланд А. И. Харизма современного политика и как её создавать. *Философско-литературный журнал*. 1999. Т. 19, № 9. С. 87.
15. Стоян О. Ю. Теоретичні положення формування харизматичного лідерства в системі публічного управління. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/7.pdf
16. Фромм Е. Втеча від свободи. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 288 с.
17. Фучеджи Д. В. Дослідження харизматичності в сучасній психологічній науці. *Культурно-історичний та соціально-психологічний потенціал особистості в умовах трансформаційних змін у суспільстві* : матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції ОНУ імені І. І. Мечникова, 24-25 вересня 2010 р. Одеса. С. 56-67.
18. Чалдині Р. Психологія впливу. Харків: Клуб Сімейного дозвілля, 2021. 400 с.
19. Черепанова Т. В. От массового общества к виртуальной массе: место и роль харизмы в реалиях современного информационного общества. *Новая парадигма: Журнал научных праць*. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. № 42. С. 191-200.
20. Черепанова Т. В. Харизма и харизматический лидер: определение понятий. *Перспективные разработки науки и техники* : материалы научно-практической конференции. Том 13. Белгород: Руснауцкнига; Днепропетровск: Наука и образование, 2004. С. 34-41.
21. Энкельманн Б. Харизма. Личностные качества как средство достижения успеха в профессиональной и личной жизни . пер. с нем. М.: ЗАО «Интерэксперт», 2005.

22. Bass B. M. Bass and Stogdill's handbook of leadership: theory, research, and managerial applications. 3rd ed. N.Y., L., etc: The Free Press, 1990.
23. Howell J. Charismatic leadership: submission or liberation BusinessQuarterly, 1995. P. 63-69.
24. Loewenstein K. Max Weber's political ideas in the perspective of our time. Boston, 1966.
25. Olivia Fox Cabane. The Charisma Myth. Penguin Group (USA), Inc., 2012.
26. Trice H. M., Beyer J. M. Charisma and its routinization in two social movement organization. Research in organizational behavior. Greenwich, CT: JAI Press. 2000. P. 113-164.
27. Wilner A. Spellbinders. Charismatic Political Leadership. Dresden, 1984. p. 82.